

Az orosz beavatkozás ellen szerinte a kormány a leghathatósabb lehetőséghez nyúlt és keresztes háborút hirdetett. A cári csapatokról mint a hitszegő Habsburg család véreibeiről beszélt, amelyek a magyar nemzet, a magyar szabadság és a római katolikus vallás legvilkolására vonultak az országba. Korompay Antal is a szegediek buzdításával fejezte be beszédét. Előképként Kapisztrán Szent János és Hunyadi János csapatait említette, amelyek Szegeden gyülekeztek, mielőtt 1456-ban Nándorfehérvár védelmére vonultak volna.

Ezek az egyházi beszédek egy folyamat állomásai. Nyomon követhető, hogy a klerikusoknak – és velük együtt híveiknek, s legtöbb kortársuknak – hogyan módosult a véleménye a magyar kormány és a bécsi udvar politikájáról, a független Magyarország szerepéről és lehetőségeiről, a szabadságharc esélyeiről és a nemzetiségi kérdésről. A szegedi egyházi szónokok 1848/49-ben a nemzet fogalma alatt mindig a politikai nemzetet értették, és nem a nyelvi, kulturális, vallási közösséget. Így egyedüli nemzetnek – a szeptemberi fordulat, de különösen a trónfosztás után – egyre harsányabban és radikálisabban az államalkotó, politikai önállósággal bíró magyart tekintették. A nemzetiségeket a magyar nemzet ellenségének, a szarnokság támogatóinak tartották, s bennük is csalódást keltett – mint a liberális politikusok többségében –, hogy a nemzetiségek a polgári államért és vívmányokért, a jogegyenlőségért cserében nem akarták vállalni az asszimilációt, vagy legalább a magyar államtalhoz való tartozást.

Miklós Péter

## Huszonhét amerikai magyar népdal?

Nagy Dezső (1920–2006) emlékére

Köztudott, hogy magyar népdalszövegeinket igazában csak a XIX. századtól kezdve gyűjtötték, gyakran nem is írták fel, pontosan mikor, hol és kitől, és a dallamokat sem jegyezték le. Az is köztudott, hogy a XIX. század végétől milliók vándoroltak ki Amerikába, zömmel olyan emberek, akik itthon falun éltek, ismertek „népdalokat”, és ezekre biztosan emlékeztek az Új hazában is – noha ott legtöbbször már más életkörülmények közé került, és ritkábban volt alkalmuk a „rég” magyar népdalokat, vagy ezek „újabb” változatait énekelni.

Mindezek ismeretében is feltűnő, milyen keveset is tudunk erről az „amerikai magyar népdal”-hagyományról. Eltekintve néhány kinti – legtöbbször egy-egy közösségen belül ismert – kiadványtól, a hazai folklór-kutatók ritkán foglalkoztak e kérdéskörrel.

### Kutatástörténeti áttekintés

Jószemű magyar folklór-kutatók ugyan már a XIX–XX. század fordulóján itthon is felfigyeltek arra, hogy az Amerikába kivándozók, vagy onnan éppen hazatért emberek erről a világról is dalokat formáltak és ismernek. Már Kálmány Lajos feljegyezt a Dél-Amerikába kivándorlást emlegető szöveget, illetve Amerikát említő szerelmes népdalt, majd a *Folklore Fellows* gyűjtéseiben már az első világháború előtt is megtalálhatók ilyen dalok: zömmel Sáros-patak vonzásterületéről, ám az ország más részeiből is. Néprajzkutatóink később is, egészen a XX. század utolsó negyedéig, fel tudtak jegyezni ilyen témájú dalokat. Nyilván azokon a tájakon, ahol erősebb volt az Amerikába kivándorlás (és volt visszavándorlás is) több tere volt az amerikai daloknak. A régebbi gyűjtéseket azonban a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatában a gyűjtőmozgalmat megszervező Sebastyén Gyula már nem tudta kiadni, többek között az első világháború okozta anyagi csőd miatt. Szerencsés módon a második világháború után, Sebastyén balatonszepezdi villájának fürdőszobájából mégis sok-sok ilyen kézirat került elő. Az iratokat Katona Imre szállította a budapesti Néprajzi Múzeum *Etnológiai Adattárába*, ahol ezek most is megtalálhatók. Voltaképpen innen tudta Ortutay Gyula, Dégh Linda, Katona Imre, Nagy Dezső: milyenek is az „amerikai” magyar népdalszövegek. Az 1950-es években a magyar népköltészet több, újszerű, a szociális szempontokat hangsúlyozó áttekintésében említették is ezeket, legtöbbször igazán pontos forráshivatalozások nélkül, ám a főbb témákat és a mondanivalót illetően találó módon.

E korból az egyik legérdekesebb, úttörő jellegű dokumentum a kolozsvári folklorista, Faragó József *Felszállt a páva. Szemelvények a magyar népköltészetből* című kis antológiája, amely Bukarestben jelent meg, 1951-ben, a Gaál Gábor szerkesztette a *„Haludó hagyományaink”* kiadványsorozat 1. száma-

ként. Kétszáznál kevesebb népdal és ballada (olykor más műfajú folklór szöveg is) olvasható e kötetben, amely a türelmetlen és agitatív "szocializmus" korának egyik "csúcsteljesítménye" volt a magyar folklórisztikában. Van itt a "tökés-földesúri rendszer"-hez, meg "útban a szocializmus felé" cím alá besorolt népdal, 9 dal a "munkásfolklórt" reprezentálja, és 10 alkotás olvasható az "amerikások népköltészeté" című fejezetben. Arányokat nem tud pontosan érzékelteni e kis tüzet, ám eszerint a magyar népdalok több mint 5%-a Amerikában született volna! Faragó szövegközlése megbízható, noha éppen az amerikás dalokról semmit sem árul el, legfeljebb a nála is megismétlődő szómagyarázatokból gondolunk arra, hogy ő is az alább említendő (nyomatásban megjelent) dalokat közli újra. Minthogy nem a romániai magyar népdalok, hanem a magyar népdalok gyűjteményét adta, e szövegek sem kellett, hogy, mondjuk, Erdélyből származzanak. Azt viszont, hogy e szövegeket pontosan honnan ismerte, nem tudjuk. Minthogy évtizedeken át voltunk munkakapcsolatban, mégis csak most – Faragó halála után – jutott eszembe ez a tisztázandó probléma, és sajnálom, hogy sosem kérdeztem erről. Gondolom, Faragó a budapesti kollégától és kiadványokból tájékozódott. Mégis leszögezhetjük, az amerikás népdalok először Faragónál kerültek be a magyar népdal-antológiákba.

Dégh Linda a magyar munkásfolklór akkori irányító kutatójaként ilyen keretben az amerikás magyar népdalokat éppen hogy csak megemlíti.

Hasonló szemléletet képvisel Ortutay Gyula 1955-ben megjelentetett, háromkötetes *Magyar népköltészet* című antológiája. Am itt a „Jobbágyorsztól a szabadságig” című kötetzáró részben, összesen csupán 8 amerikás dal van (csak e fejezetben 98, az egész kötetben pedig sokszáz más tárgyú népdal között), tehát itt viszont elenyésző az „amerikás dalok” aránya. Ami egyébként jobban tükrözi a magyar népdalok tematikus megoszlását. Katona Imre, aki a dalok jegyzeteinek elkészítésében segédkezett, hivatkozik mind a Sebestyén Gyula hagyatékában talált szövegekre, mind Kemény György később tárgyalandó dalsokrára, amelyet ő *Hungarian Magazine* Cleveland, 1913. július 15-iki jelzettel idéz, vagyis ekkor még azt nem tudta, hogy ez a megjelölés egy amerikai magyar újság, a *Dongó* angol alcíme volt.

A magyar népdalszövegek mindmáig legjobb, részletes (kétkötetes) antológiáját Katona Imre állította össze. Először 1970-ben jelent meg, és jellemző módon a második kötet legvégén, vagyis a „klasszikus” szövegektől a legtávolabb olvasható 28 „amerikás dal”. Közülük 9 Körömendy kötetében már megjelent, néhány pedig régebbi vagy újabb kiadványból is ismert volt, van azonban kéziratból származó első közlés is. Négy szöveg esetében a forrás Kemény György: *A magyar nóta Amerikában* című cikke a *Dongó (Hungarian Magazine)* 1913. július 15-iki jubileumi számából, amelyben mintegy 20 „amerikai magyar népdal” volt olvasható.

Katona népdal-antológiájának 1975-ben új, lényegesen bővített kiadása (összesen több mint ezer dalszöveg van a két kötetben) is napvilágot látott, ahol, szintén a II. kötet végén, a 46. számú tematikus csoportban, ugyanez a 28 szöveg olvasható, és a jegyzetek sem bővültek. Mintha 1970 és 1975 között mi sem történt volna e dalkines kutatásában. Sőt, az „amerikás dalok” aránya – mivel közben tematikusan is, a dalok számát tekintve is bővült az antológia – még esőkként is. A magyar folklórisztikai köztudat is ezt az 1-2% körüli arányt ismeri. (Ez e dalokat nem sokra becsüli.) Jellemző, hogy az új akadémiai kézikönyvben a lírai népköltészetet terjedelmes fejezetben tárgyaló Vargyas Lajos egyetlen „amerikás” magyar dalt sem említi.

Ami az „amerikás” népdalok külön kiadványait illeti, itt is csak néhány munkát említhetünk.

Gy. Körömendy Mária (és a könyvben közölt hivatkozások szerint mások is) itthon, a hazatért amerikaiak körében (1934 és 1953 között) gyűjtöttek ilyen dalokat. Ebből az anyagból 79 dalt tett közzé (dallamokkal) a szerző, áttekintő bevezető tanulmánnyal, szöveg- és dallamjegyzetekkel, mutatóval. A kis könyvben azonban inkább „munkásdalok”, mint a „parasztdalok” bemutatása volt a cél, és ezért a Kossuth-hagyomány, sőt az 1919-es amerikai magyar emigráció dalai is a kötetbe kerültek. A mindjárt említendő Nagy Dezső szerint (*Folklór Archivum* 8 (1978) 269. lap, 13. jegyzet) „a dallamok és a gyűjtés hitelességét a szakemberek többsége megkérdőjelezi.” Igaz, hogy egyébként nem ismert népzene-kutatóról van szó, és „adatközlői” a kis kötet kiadásakor már zömmel matuzsálemi korúak lehettek (és ezért megkereshetetlenek) – ám Amerikába csakugyan a XIX. század végén mentek ki a legtöbben. Körömendy egyébként ismeri az amerikai magyar dalkultúra történetét, és erre vonatkozó publikációkat.

Maga Nagy Dezső – a magyar munkásfolklór legszorgalmasabb kutatója – a magyar Munkásfolklór Munkaközösség (1951–1953) tagjaként találkozott „amerikás” szövegekkel. Több (főként a munkásfolklórral foglalkozó) kiadványban is tett közzé az amerikai magyar folklórból eredeztetett szövegeket, később zömmel oltani sajtótermékekből – pl. *Pitty-palatty!* (1903–1904), *Dongó* (1904–1932), *Gara-*

bonciás (1908–1909). *(Képes) Családi Lapok* (Cleveland 1910–1914). *Kanadai Magyar Újság* (1924–1925) stb. – ha nem is mindig pontosan. Egyébként az amerikai magyar sajtó olyan szövegeket is közzé tett, amelyeket már akkor is más kiadványokból vettek át. Nagy Dezső gyűjtése nem teljes, és e nehezen hozzáférhető újságokból voltaképpen egyetlen könyvtárnak sincs teljes állománya.

Nagy Dezsőnek e tekintetben legfontosabb műve, 1978-ban és 1979-ben megjelent kétkötetes antológiája, amelynek bevezetőjében áttekinti „az amerikai magyarok folklórjának kutatását” (*Folklór Archivum* 8 (1978) 7–8, 9–11). Úgy tudja, Kemény György (1875–1952), az egykori zirci papnövendék, majd költő, aki családjával együtt 1896-ban vándorolt ki az Egyesült Államokba és 1903-tól 1933-ig Cleveland-ban a *Dongó* című szórakoztató újság (nemcsak „életlap”, ahogy az utókor emlegeti) szerkesztője és kiadójaként működött, volt az igazi kezdeményezője az „amerikai magyar népdalok” gyűjtésének. Kemény legelőször 1909 decemberében a clevelandi *Képes Családi Lapok* hasábjain tette közzé azokat a dalokat, amelyeket South Bendben, egy vendéglőben (*szalon*) az Ádám Pista nevű népdalénekestől gyűjtött. Ugyancsak 1909-től kezdve a *Dongó*-ban is megjelentetett amerikai dalokat. Másodszor a fennállásának tizedik évét ünneplő *Dongó* 1913-as jubileumi különszáma hozta az ilyen dalok „antológiáját” és Rickert Ernő innen vette át az általa 1920-ban az *Amerikai magyar költők* e kötetben közreadott szövegeket. Ezeket használta Nagy Dezső is, a maga antológiájának elején, azaz a „történetileg” legrégebb amerikai magyar dalokat tartalmazó részben.

Nagy Dezső adattárának első közzétett kötetében különböző műfajokhoz tartozó, sok száz verses alkotást publikált, forrásjegyzetekkel és néhol további megjegyzésekkel. A nála olvasható 140 dal és nóta legérdekesebb részének zömét az amerikai *Dongó* című újság 1912-ben és 1913-ban megjelent számaiból vette. Munkája későbbi részeiben bőségesen idéz Kriston Antal és Kukoró Ferenc (1912), Harsányi István (1913), Gell Antal (1914), Maller László (1914) kéziratoss hazai népköltési gyűjtéseiből, amelyek a Sebestyén Gyula szervezte (ún. *Folklore Fellows*) gyűjtőmozgalom termekéi voltak. Nagy Dezső tud Rickert említett költői antológiájáról is, és a maga 1978-as szövegkiadásában gyakorlatilag a Rickert-kötetben megtalálható mind a 27 amerikai magyar népdal-szöveghez találunk változatot, olykor ezek egymásutánja is azonos. Rickert egyébként nem jelöli meg a népdalok forrását, ám azt sehol sem állítja, hogy ő gyűjtötte, vagy ő adta volna ki először ezeket.

Nagy Dezső az általa közölt 13–17. számú dalokról elmondja, hogy ezek első megjelentetője Kemény György volt. Őt ilyen „régji” dallal indul Rickert népdal-közlése is. Rickert kötetében a 6-tól a 26-ikig beszámolható dalok is mind a *Dongó* 1913-as „jubileumi albumából” valók, ahol Kemény *A magyar nóta Amerikában* címmel közölte ezeket, a dalok közötti szövegátvezető megjegyzésekkel. Nagy Dezső megállapította, hogy ez a jubileumi album több ezer példányban készült és közülük sok eljutott Magyarországra is. Sőt, a *Pesti Napló* 1913. évi augusztusi számában ezt az egész dalanyagot és Kemény cikkét is újra leközlölte. Ezt is sokan megismerhették Magyarországon.

Nagy Dezső a maga kiadványában a 12–19., majd a 26–43. számokon Kemény 1913-as amerikai szövegek közlését vette alapul. Ha ezt összevetjük Rickert kötetével, a szinte szó szerinti egyezés ellenére néhol volt betűcsere, egy sornak Rickert pontosabb szövegét adja, és nála megvan a Nagy Dezsőnél elveszett egy strofa. Rickert két szövegét Nagy Dezső nem eredeztette.

Tudtommal Nagy Dezső 1978–1979-ben szinte belső kiadványként közzétett adatgyűjteménye óta nem közöltek újabb antológiát „amerikai magyar népdalokból”, viszont az egy-egy táj vagy falu népköltészetét bemutató kiadványokban régebben is, újabban is jelentek meg ilyen dalok.

Amikor ő, a már említett akadémiai kézikönyv V. (*Népköltészet* című) kötetében (1988) áttekintette a magyar „munkásfolklór” egészét, csak igen röviden írt az Amerikát említő szövegekről – utalva viszont a maga korábbi kiadványaira.

## Az amerikai költők antológiája

Ezért volt öröndetes meglepetés, amikor a közelmúltban végre a kezembe került Rickert Ernő vezetés antológiája: *Amerikai magyar költők*. Ez Budapesten, 1920-ban jelent meg, mint a Gyomlay László szerkesztette *Magyar Jövő Könyvtára* I. kötete. A fűzött és nyilván olcsó könyvben 118 lapon 67 verset közölnek tíz költőtől, van, akitől csak egyet. A költők között ott van a fentebb említett Kemény György csakúgy, mint az antológia-összeállító Rickert, Rickert Ernő (1887–1947) a bácskai Bajmokon született, mint papnövendék vándorolt ki 1906-ban az Egyesült Államokba, a teológiát a Minnesota állambeli St. Paul-ban végezte, és 1912-től itt lett római katolikus plébános. (1921-ben költözött át Ohio-ba, Clevelandban egy ideig újságot és népszerű kiadványokat is szerkesztett.) 1920-as antológiája az első gyűjteménye az amerikai magyar költőknek, akik leginkább a saját életkörülményeiket

bemutató műkedvelőknek tekinthetők. Maga a fiatal Rickert is közéjük sorolható. A nyilván a trianoni elkeseredést ellensúlyozni kívánó, új programra is rámutató kötethez (1920 novemberében) Apponyi Albert írt hazafias „Előszót”. Ez után Radványi Károly „Amerikai magyar költők” című tájkezoztatója olvasható, amely az első amerikai–magyar verseskönyvtől (1850 Kerényi Frigyes) kezdve 13 amerikai magyar író sorol fel. Még hét további költőről is tud, ám tőlük a kötet nem hoz verset.

A kötet vége felé, a 93. és 103. lapok között „Amerikai magyar népdalok” címmel 27 vers olvasható, különösebb forrásmegjelölés nélkül, olykor a szövegekben magyaros fonetikával említett nevek vagy egyéb vonatkozások rövid magyarázatával. Ezeket a helyszínnel ismerős amerikai magyar készítette. Nem tudjuk meg, hol, mikor, ki énekelte vagy ismerte e szövegeket, kiadták-e nyomtatásban is bármelyiküket? A kötet nem közli a dallamokat sem. (Éppen e népdalok után azonban vannak kézzel írott kották: Tarnóczy Árpád *Bujdosik a madár, Szarvas Pál Nem, Nem, soha!* és Rickert Ernő *Turul madár* című verseihez. Ezek közül az első vers zenéjét Fűzy István, a másik kettőét magát a költők szerezték.) A kötet végén tartalomjegyzék van, valamint a „Magyar Jövő Könyvtára” reklámszövegei olvashatók.

A 27 vers sorrendje különösebben nem tematikus (noha előbb az Amerikába utazókról szóló dalok olvashatók, a záró vers éppen a hazatérésről szól). Amíg Kemény korábban „magyar nótának” minősítette e szövegeket, Rickert a „népdal” kifejezést használta. Egyébként mindkét megnevezésnek van létjogosultsága, ilyen is és olyan is található szövegek között, maga a „műfaj” pedig e két fogalom közé illeszthető. Az Egyesült Államokban játszódó dalokban említett események, egy szövegben van kanadai helynév. Általában a gyári munkába kerülő emberek szólalnak meg. Természetesen a hangvétel már nem a „régí magyar népdal” stílusát idézi, és bizonyára a közzétevők sem szívesen nyomtatták ki az általuk ismert változatokat. Mégis érdekes és találó képet kapunk e versekben az amerikai magyar „nép” életéről. Gyakran kerül elő a kiutazás, a kinti csalódások, a hazavágyás gondolata. A kinti életvitelt hol nevetségesnek tartják, hol büszkének az ottani életükre, és noha hazavágyanak, ám azt is észreveszik, otthon is sok a baj: *Odahaza se jó, / Igen sok az adó, / Sok a végrehajtó, / Jegyző, szolgabíró!*. Egyébként a kötetben név szerint szereplő költők verseiben is felcsendülnek hasonló témák, ám náluk már az első világháborúnak Magyarországra nézve tragikus kifejelete is szót kap. Ami magukat a „népdalokat” illeti, ezek kései alkotások, írást ismerő emberek művei, ám még közel a kor divatos népszerű, népies és népdalaihoz. Nem is tudjuk ezen összetevőket pontosan megkülönböztetni bennük. Az ismert vagy vélhető dallamok esetében is ugyanilyen rétegekre kell gondolnunk.

A versek átlapozásakor rögtön feltűnt, hogy több szöveget ismerünk az itthoni publikációkból is. 17 dal megvan Kőrmendy Máriánál, mégpedig dallammal. Ezek mindegyikéről a budapesti szerző azt közli, hogy itthon énekeltek egykori amerikaiak, akik hazatértek, és azt is elmondja, kik és hol gyűjtötték e dalokat, néha a szövegek eredetére is utal. Katona Imre említett antológiájában 10 szöveg (és néhány további párhuzam) található meg. Ezek közül ő négy dalt Kőrmendy kötetéből vett át. További négy dal forrásaként Kemény György már említett, 1913-as cikkét idézi. A maradék kettő egyikét Farago József tette közzé 1951-es magyar népdal-antológiájában, a másik lelőhelye a Néprajzi Múzeum *Ethnológiai Adattára*. Rickert Ernő kötetében összesen 20 olyan szöveg olvasható, amelyet itthoni folklór kiadványok is közöltek. Az egyezések igen közeliek, olykor több strófa terjednek. Kőrmendy is, Katona is utalnak további kiadványokra, felhívják a figyelmet hasonló dalszövegekre.

Noha ily módon Rickertnél csak mintegy hét „új” szöveget találtunk, ez mégis számottevő, mivel egyáltalán nincs sok „amerikai magyar népdalunk”. Ahol pedig eltérnek a szövegek, vagy más a versszakok sorrendje – az is tanulságos. Általában az eddig ismert/ismeretlen szövegek stílusa, formája, szemlélete nem tér el egymástól. Noha e kiadványt 1920-ban nyomtatták, a dalok az első világháború kitörése előtti korszakot idézik – ami Kemény korai publikációit ismerve – jól érthető tény. Ami a párhuzamként felhozott „hazai” variánsokat illeti, ilyen kapcsolatra eddig is következtetni lehetett, ám most jobb okunk van az első világháború előtti datálásra, míg az 1935-től kezdődő gyűjtések esetében a dalok egykori használatát illetően csak „bemondásra” építhetett a folklórlista. Természetesen 1909, 1913 és 1920 csak a közlés ideje, maguk az egyes szövegek ennél régebbiek.

Fontos az a tény is, hogy itthoni nyomdatermék Rickert kiadványa és hogy a cserkészmozgalomhoz kapcsolódik. A kis irodalomtörténeti áttekintést készítő szerző, Radványi Kálmán budapesti tanár, 1919-től a cserkészújság, a *Zászlónk* szerkesztője. Nem tudjuk, hány példányban készült e füzet, hova is jutott el? Terjesztették-e a cserkészek, énekeltek-e az amerikai népdalokat? Nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy a későbbi adatközlők ismerték vagy látták e füzetet, ez is hozzájárult szövegismeretükhöz, csak csökkentette a feledést.

## Móricz Zsigmond és az amerikai magyar költők

E költői antológia nevezetessége az is, hogy eljutott Móricz Zsigmond kezébe, aki egyébként szépirodalmi alkotásaiban, cikkeiben, riportjaiban többször is beszél az Amerikába kivándorlásról és tisztában volt ennek jelentőségével a magyar népelet átalakulásában. Érdekes körülmény, milyen nagy hatással volt az íróra ez a turulus—cserkészes kötet.

Móricz először *Az Est* 1921. február 13-iki számában *Bujdosó magyarok szivhangjai. Amerikai magyar költők. Az igazi magyar népirodalom* címmel számol be a könyvről. Február 10-ére keltezett cikkében elmondja, egy korábbi írására válaszul „valaki” (később elárulja: Schöpflin Aladár) küldte el hozzá a kiadványt, amelyet Móricz nagyra értékelt, őszinte műnek tart, és a „bujdosó” amerikai magyarokkal fenntartandó kapcsolat fontosságáról beszél, attól félve, hogy az amerikás magyarok elvesznek a magyar kultúra számára.

Ebben az első cikkében Móricz legkivált a kötetben szereplő amerikai magyar költőkről beszél, és hangvételüket olyan egyöntetűnek tekinti, mintha egyetlen ember írta volna az egész kötetet. Bizonyára a népdalokat is ehhez a körhöz tartozónak tekinti Móricz. Ám a nyilván ez után írott, gondolatait tovább fejlesztő tanulmányában – amely a magyar nemzet újraértelmezésének szükségességéből indul ki (*Nemzeti irodalom*) a *Nyugat* hasábjain (1921. I. félév, 245–256.) – cikke második részében, amely az egész kötetet mutatja be, külön is tárgyalja a kötetben olvasható „népdalokat” (a 250–251. lapokon, a mi számozásunk szerint a 7, 4, 8, 14, 17, 18, 21, 22, 23. népdalokat, olykor egy strófiát) és némi, átvezető szöveggel kommentálja is ezeket. Azt is elmondja, a maga népdalgyűjtő útjain, „a kis szatmári falvak ragyogó nyári estéin” már hallotta ezek némelyikét. Móricz 1903 és 1906 között voltaképpen öt ízben gyűjtött népköltészetet szülőföldjén, a Kísfaludy Társaság megbízásából. Amikor majdnem egy évszázaddal később (1991-ben) két kötetben közzétettük Móricz verses népköltési gyűjtésének legjavát, Katona Imre 6 ilyen dalt adott közre (*Szamoszeg, Csécse, Mílot, Botpalád, Rozsály* községekből, vagyis Móricz 1903 nyarán és 1904 nyarán hallotta ezeket). A tájat és az emberek dalait jól ismerő Móricz arra is felfigyelt, hogy az amerikás dalok hogyan terjednek. Tudjuk, Móricz nem minden, általa hallott vagy megismert dalt jegyzett le, és Katona Imre kiadása is válogatott. Annál biztosabban jelenthetjük ki, mind a népdalgyűjtő, mind a cikkíró Móricz tájékozottsága széleskörű, véleménye megalapozott volt.

Móricz „nemzeti irodalom”, „nemzeti költészet” minősítéssel értékeli nagyra az egész kötetet, mivel a társadalom valódi problémáiról szól, és az elkeseredésig hű képet ad az amerikás magyarok életéről. Nyilván ugyanezt gondolja az amerikai magyar népdalokról is, amelyek szövegét különben pontosan idézi.

### A Rickert-kötet huszonehét amerikai „népdala”

Mint hogy Nagy Dezső a Kemény-szövegeket közölte (és munkája csak a szakemberekhez juthatott el) indokoltnak tartjuk, hogy most a Rickert-kötetből az összes szöveget közöljük, az ott szereplő egykori lapalji magyarázó jegyzetekkel. (Nem hozzuk viszont Kemény vagy mások a dalok közé írt össze-kötő szövegeit – noha ezekből szokás volt idézni – minthogy eddig e forrásokból születtek a publikációk.) Noha természetesen további szövegmagyarázatok is elképzelhetők lennének, ezeket most nem tartottuk szükségesnek elkészíteni és közzé tenni. Az egyes dalokhoz oda írtuk, hogy Faragónál, Körmenydnél és Katonánál hol olvasható a szöveg vagy változata, és azt is, Nagy Dezső milyen számon közölte őket, Körmeny Máriánál minden dalhoz közölték a dallamot is. Katona Imre erre csak akkor utal, ha azt másutt publikálták, Nagy Dezsőnél közvetlenül nem lehet megtudni, milyen dallamról lehet tudomásunk. Egyébként az Amerikában valóban énekelt dalok dallamáról szinte semmit sem tudunk. Legtöbb esetben azt az általános felismerést érvényesíthetjük, miszerint közismert dallamokat használtak, nem is mindig valódi népdalokét, ha szükséges, némi módosítással. Egyébként néha utalnak is e körülményre a megfigyelők. A máshonnan ismert, még nem „amerikás” dalszövegek átalakítása, aktualizálása is ezt jelzi. Körmeny egész kötetében felbukkan az a megoldás, hogy a dallam kedvéért fordulatokat ismételnék, vagy változtatnak a szövegek szótagszámán.

Mi most nem foglalkozunk a szövegek dallamaival, vélhető előadásmódjokkal, vagy annak helyszíneivel. Az utóbbiakra (például Nagy Dezső és mások jegyzeteiben) olykor már volt utalás.

Egyszóval ez a 27 szövegünk mindmáig a legfontosabb forrásunk arra vonatkozóan, mit is daloltak az 1914 előtti amerikás magyarok. A Nagy Dezsőnél vagy másoknál olvasható további dalok mind társadalmi, mind költői szempontból sokkal heterogénebbek, nem egyszer – gyengék. Természetesen az alább közölt huszonegynehány szöveg sem „klasszikus” a szó szoros értelméből. Csupán egy csepp a tengerből.

Érdeemes lenne a hazai gyűjtésű „amerikás” dalokat is végre pontosan közzétenni. Néhány irodalmi közlés után ilyen szövegeket Kálmány Lajos majd Móricz Zsigmond írt le, őket követik a *Folklore Fellows* magyar osztályának már említett gyűjtői. Jóval később, 1970-ben Gunda Béla saját gyűjtését említi, ám az általa csak angol fordításban közölt dalszövegek ekkor már más magyar publikációkból ismertek voltak. Egy-egy tájat, falut bemutató népköltési gyűjteményeinkben ugyan esetenként kevés az ilyen adat, együttvéve azonban számuk tekintélyes, még akkor is, ha megint csak viszonylag kevés számú dal különböző értékű változatait találtuk meg. Talán egyszer ezek antológiáját is közzé lehetne tenni...

Természetesen mostani szövegközlésünk betűhív és megfelel a magyar folklór-textológia gyakorlatának. A né nyelvvi. nyelvjárási, vagy éppen „amerikai magyar” szóalakok egyébként általában érthetők. Az egyes dalok szövegét is az eredeti közlésben választották el három csillaggal. Az eredeti közlésben is az egyes versek szövegében vannak a jegyzetszámok, és ehhez a megfelelő lap alján van a jegyzet. Ezt a megoldást is megtartottuk. Megemlíthetjük, hogy a fentiekben is hallgatólagosan korrigáltuk az eddigi állításokat, ezeket kiegészítettük és korszerűsítettük is.

Összegezve azt mondhatjuk, az amerikai magyar „népdalok” pontos társadalmi háttérének, hagyományozódásának a kérdéseit külön tanulmányokban kellene vizsgálni. Most csak azt a huszonegynéhány dal szövegét tárgyaltuk, amelyek e hagyományból ott is és itthon is a legismertebbek, és talán a legjellemzőbbek is.

193. lap/ AMERIKAI MAGYAR NÉPDALOK.

/a mi sorszámozásunk: I, – a szöveg máshol is közlése: Nagy Dezső (=ND) 13. szám, helyesírási eltérésekkel – legelső közlése: 1909/

*Nagy Óciján tenger vize*

*Ne hánd a hullámod.*

*Úgy is tudod, régen láttam*

*Szép Magyarországot.*

*Ha még eccer megláthatom.*

*Megmaradok benne.*

*Nem kell nekem soha többet*

*Amerika kincse.*

\*

/2. – ND 16. apróbb szövegeltérésekkel. Körmeny Mária (= K) 18. szám apróbb szövegeltérésekkel – legelső közlése: 1909/

*Édesanyám fia vótam, de is kedves vótam.*

*Mert ha bús vót, vagy szomorú,*

*megvigasztótam.*

*De immár most nincs fia.*

*Nincs, aki vigasztalta,*

*Sajnálhat engem.*

*Bácsbe utem az omnibusz leghátulába,*

*Onnaj néztem édesanyám hervatt arcába,*

*Szája el vót hervadva,*

*Két orcája meghalva.*

*Síratott engem. (ND: sírathat)*

194. lap/ *Mikor engem a gőzös vitt a tengerpartra,*

*Leültem én ebédelni, mint egy legruta.*

*De én enni nem tudtam,*

*Csak mindég sírángoztam*

*Érted angyalom.*

\*

/3. – ND 17., Faragó József (= F) a 140. lapon csak a helyesírásban eltérő szöveget közöl. K 17. egy második strófát is közöl, egy 1952-es gyűjtésből. Katona Imre II. kötet (= K1) 16. szám, Körmeny változatát közli) – legelső közlése: 1909/

*Ne csodálkozz rajta, hogy én hervatt vagyok,*

*Kilenc esztendeje, hogy köszörűs vagyok,*

*Tizediket tötöm az Alber gyárába,*

*Vasat köszörülök farmerok számára.*

\*

/4. – ND 15. kifejejtette a 3. strófát, ám az utolsó után még egy, eredetileg aligha idetartozó strófát is közöl, K 2., két-két strófát egybefoglal, és a dal végére még egy négy soros strófát is illeszt. – legelső közlése: 1909/

*Eljöttem én jóbarátom  
Nagy Amerikába.  
Beötöztettek itt engem  
Csúf német ruhába.*

*Az egek is meghasadnak,  
A csillagok sírnak,  
Hogy a magyar emberre itt  
Il csúf ruhát húznak. (ND: Oly)*

*Rám attak egy bé pantallót,  
Egy iszonyú sapkát.  
Bánatomba elkerítem (K: elkerekítem)  
Azt a rézangyalát.  
Ha felhúgom a pantallóm,  
Itt=ott vagyok benne.  
Ha felveszem a bakancsot,  
Úgy csosztatok benne.*

*195. lap! Ha felteszem a sapkámat,  
Leér a vállamra;  
Nem merek rátekinteni  
A magyar lányokra.*

*Jaj Istenem mit csináltak, (K: Cudar világ, mit csináljak.)  
Megölöm magamat.  
Nem merem megszólítani  
Kedves galambomat.*

*Akit magyar ötöztetbe  
Az ölembe vettem ;  
Rám se tekint, mint a páva  
Úgy elmegy mellettem.*

\*

/15. – ND 14. egy sor szövege „szelídítve” – legelső közlése: 1909/

*Amerikába gyűttem ki munkásnak;  
Hajón hozták, hogy én gyalog ne járjak.  
Járjon gyalog a tót, polák, vagy olá. (ND: aki minket lealáz.)  
Nem érdemes hajót adni az alá.*

\*

/16. – ND 26. eltérő kurzívával. K 24. 1940-ből datálva – legelső közlése: 1913/

*Nem megyünk, nem megyünk  
Pencelvánijába,<sup>1</sup>  
De csak itt maradunk  
A kacengárdába<sup>2</sup>*

\*

/96. lap/

/17. – ND 27., KI 26. mindkettő apróbb helyesírási különbséggel. F a 143. lapon csak a második és harmadik strófát közölte. – legelső közlése: 1913/

*Fehér holló, jaj, de régen bujdosol;  
Nem láttad-e a galambom valahol?  
Láttam bizony a nyujorki dipónál.<sup>3</sup>  
Hajójegyet váltott ott az ágentnél.<sup>4</sup>*

*Nevijorkból elindul a gőzhajó.  
Szónorkodik rajta a sok utazó.  
Árbocára selyem zászló van tűzve,  
Isten hozzád Amerika örökre. (F: Amerika)*

*Kapitány úr, jól vezesse a hajót,  
Magyarországnak vegyen direkciót. (F: szülőházánknak)  
Ott vár engem feleségem, gyermekem,  
Akiért megreped a gyenge szívem.*

\*

/18. – ND 28. helyesírási eltérésekkel, az első strófa más változatban: ND 130., a második strófának is több változata ismert, KI 21. csak az első strófát közli, és ez után négy másik strófát közöl, Harsányi kéziratos gyűjtéséből (1913), amelyet egy „átányi verses levél”-nek nevez – legelső közlése 1913/

*Amerikát de régóta hujdosom. (ND: jaj de régen)  
Kimennék én belőte, csak tudnék hon.  
Kimennék, de a nagy tenger kerüti,  
Szívemet a bűhánat keseríti.*

<sup>1</sup> Pencelvánja (Pennsylvania): állam.

<sup>2</sup> Kacengárda (Castle=Garden): A régi bevándorlási állomás New=Yorkban.

<sup>3</sup> Nyujorki dipó (newyorki depot): newyorki vasúti állomás.

<sup>4</sup> Ágent (Agent): ügynök.

*Amerika nekem nem szülőháza,  
Még sohase volt benne egy vig órám;  
Jártam pedig, vándoroltam eleget,  
De a szívem csak jobban keseredett.*

*Jóbarátim jertek ide sorjába,  
Kísérjetez engem az állomásra,  
Majd ott aztán felülök a gőzökre,  
Visszamegyek a régi szülőföldre.*

\*

/97. lap:/

/9. – ND 29. apróbb eltérésekkel, négy soros strófákra tördelve, az első strófát némileg más változatban közli ND 101., K 1., két négy soros strófa tördelve, K1 6., két-két hosszú sorból álló strófa tördelve – legelső közlése: 1913/

*Hallottam Amérikáról  
Sok szépet beszélni,  
Elindultam én is oda  
Szerencsét keresni.  
De engemet a rossz talál  
És a jó elkerül;  
Boldogtalan a világon  
Én vagyok egyedül.*

*Nem okozhatok én senkit,  
Magam vagyok oka,  
Nem kísért ki a falumból  
Senki karanfogva:  
Se a bíró, se a csendőr,  
Se a falu szája,  
Csak az átkos pénzvágy hozott  
Az idegen tájra.*

\*

/10. – Első négy sorát közölte F. a 143. lapon, a verset másutt nem közölték, műköltői stílusú szöveg/

*Meguntam már életem  
Nagy Amérikába:  
Vágy a szívem haza  
Szép Magyarországra. (F: szülőházamba.)  
Míg a világ világ lesz,  
Míg egy szálló madár lesz,*

*Mind csak azt dalolja :  
Szép a magyar haza.  
Ha itt a hant eltakar,  
Akkor is leszek magyar.  
Hazámnak hű fia,  
Élve is, meg halva.*

\*

/98. lap:/

/11. – ND 30., négy soros strófákra tördelve, apróbb eltérésekkel – először közölve 1913.

*Jaj, de nagyon tornyosodik  
Fejem fölött a felhő,  
Talán bizony ő=hazából,  
Magyarország felől jó,  
Oly epedve bánatosan  
Nézegetek utána ;  
Jaj, Istenem, csak egy szóra  
Fejem fölött megállna.*

*Állj meg felhő, barna felhő,  
Ha szép hazámból jöttél ;  
Az én gyászos homlokomra  
Csak egy pár cseppet ejtsél.  
Hát ha abba a pár cseppbe  
Orvosságom ottan lenne,  
Ő=hazában értem síró  
Feleségem bús könnye.*

\*

/12. – ND 18. – Először közölve: 1913./

*Amerika határába  
Leszállott egy vándor páva,  
De sok levél a szájába,  
A magyaroknak számára.*

*Mindenkinek vigát hozott,  
Csak nekem szomorút hozott ;  
Az van a levélbe írva,  
Hogy a feleségem csalfa.*

*Ugyan páva mit gondoltál,  
Hogy ily bús levelet hoztál?  
Nem gondoltam én egyebet :  
Feleséged másat szeret.*

\*

/99. lap:/

/13. ND. 31., egy vidám, harmadik strófa hozzáadásával, F 140. lapon, hosszú négy soros strófában, K 19., K1 15. hosszúsoros egy strófába tördelve. Más hazai közlésekben is szerepel. – legelőször közölve: 1913./



*Az oakdalei dugógyárnak (K: Akdalei)  
Bádog a teteje,  
De sok magyar legénynek ott  
Hervad a kedvese.*

*Az enyém is benne van,  
Az én édes babám :  
Bánatosan ki=kinéz  
Rostélyos ablakán.*

\*

/14. ND 32., K 41., KI 24. – Először közölve: 1913./

*Barna kislány több levelet ne írjal;  
Mert engemet Steeltonba nem talál már. (ND: már nem talál)  
Holnap este sej=haj! kimegyek a dipóra,  
Kiváltom a tiketer<sup>5</sup> Ohijóba (K majd KI: a hajóra)*

\*

/15. ND 33., K 4. két strófára tördelve, a második két sorral kiegészítve – először közölve 1913/

*Éjfél után egyet ütött az óra;  
Gyere babám, kísérlj ki a dipóra.  
Nem megyek én; mer a szívem meghasad,  
Ha vissza kell, ha vissza kell*

*Onnan jönni magamnak.  
Nem jösz vissza, elmenyünk Fioméba.  
Felülünk a sej=haj!  
Felülünk a Kárpáthia hajóra.*

\*

/16. ND 34., F a 141. lapon, KI 14. mind igen apró, helyesírási különbséggel – Először közölve 1913/

*Hamiltoni Ferry utcán  
Véges végig járok...  
Hó esik az útra,  
Hideg szellő fujja;  
Barna kislány bánatosan  
Kiáll a kapuba.*

*/100. lap:/ Hamiltoni Ferry utcán  
Véges végig járok...  
Barna kislány várja,  
De hiában várja;  
Azt a szölke magyar legényt  
Mégölte a bányá.*

\*

/17. ND 35., F 141. lapon a második és harmadik strófát közölte. K 46., KI 13. mind apróbb, helyesírási eltérésekkel. Először közölve: 1913./

*Nincs szebb élet a miénknél,  
A bányászti mesterségnél;  
Mert mi adót nem fizetünk.  
Mikor teszik elmehetünk.*

*Héjfélon reggel virradóra.  
Jön a pitbósz<sup>6</sup> az ajtóra. (K: bitbósz)  
«Föl bányászok, hut az óra!  
Eldudált már a bojterba.<sup>7</sup>»*

*Miszter pitbósz nem dolgozunk,  
Mind egy szálíg bestrajkolunk; (K: besztrajkolunk)  
Bestrajkolunk, megmutatjuk,  
Hogy a szemet nem tudoljuk.<sup>8</sup>*

\*

/18. ND 36., K 27. – Először közölve: 1913)

*Szép élet a bányász élet,  
Egy fináncsal nem cserélget. (K, ND: cserélek)  
Bánya mélyén a munkája,  
A misziszke a babája  
Csuhaaja! (K: Csuhaaja! ND: Csihaaja!)*

\*

<sup>5</sup> Tiket (Ticket): jegy.

<sup>6</sup> Pitbósz (Pit=boss): Tárna-felügyelő.

<sup>7</sup> Bojter (Boiler): Kazán, itt azonban gépház.

<sup>8</sup> Ladolni (To load): rakodni.

/101. lap/

/19. ND 37.– Először közölve 1913-ban, majd az *Árpádihoni Kertészlap* 1913. december 1-i számában, nyolc strófára bővítve. Árpádhon ma is létező, „strawberry”-lemesztő „magyar” falu Louisiana államban./

*Árpádhonba szeretnék lemenni;                   Ahol a sok földi eper terem,  
Csak ott lehet szeretőt szerezni.               Onnan való lesz a feleségem ;  
Kökényszemű árpádihoni lányok,           Kiválasztok a sok közül egyet,  
Pünkösd napján lemegek hozzátok.       Kit az Isten számomra teremtett.*

*Piros pünkösd vasárnap reggelén  
Esküdött egy árpádihoni legény,  
Szamócába nőtt fel a kedvese.  
Isten áldja meg őket örökre.*

\*

/20. ND 38. – Először közölve: 1913/

*Áldd meg Isten Amerikát örökre,  
Már én többet ki nem megyek belőle,  
Inkább megyek a bányába pikkelni,<sup>9</sup>  
Mintsem otthon zsidó bérese lenni.*

\*

/21. ND 39., F a 140. lapon strófákra bontás nélkül, K 42. a második strófát változtatva, KI 23. Köimendy szövegváltozatát közölve– Először közölve: 1913./

*Tegnap kaptam jó anyámtól levelet,  
Gyere haza, édes fiam, ha lehet,  
Hazamennék, nincs egy betyár tallérom,  
Akivel a hajójegyet megváltom.  
Szomorú az édesanyám háztája,  
Mert a fia kint van Amérikába. (K: Mert a fia elment a nagyvilágba.)  
Nem is lesz az vig tán egyhamarjába. (K: Itt sinylődik a gibbsi fűrészgyárban.)  
Itt sinylődik a gibbsi fűrészgyárba. (K: Bele is hal nagykeserves bújába.)*

\*

/102. lap/

/22. ND 40.. szövegét a második strófa második sorától kezdve végig közölte F a 143. lapon. K 45. a 3-4-5. strófák más változatával. – Először közölve: 1913/

*Szánt az ökor, búis a gazda,  
A bugond őt igen bántja; (ND: búgond, K: bú, gond)  
Az adósság húzza, (K: húzza, húzza. – ismétlés)  
Mefagyolt a búza. (K: búza, búza – ismétlés)  
Haza gondol hajnaltájba,  
Búsan felsóhajt magába :  
Ott maradni jobb lett vóna,  
Ahol kalászos a róna.  
Eladom mindenem. (K: én mindenemet.)  
Megveszem tikezem. (K: a tikezzemet.)  
S visszamegyek riva (K: Visszamegyek sirva-ríva.)  
Az öreg kontriba. (K: Faluvégi kis putriba.)  
Odahaza se jó. (K: Odahaza se jó lenni.)  
Igen sok az adó. (K: Mert sok adót kell fizetni.)  
Sok a végrehajtó. (K: Otthon sok a végrehajtó.)  
Jegyző, szolgabíró! (K: Ügyvéd, jegyző, szolgabíró.)  
Veszi vándorbotját. (K: Megkevesi vándorbotját.)  
Széles tengeren át (F: s széles K: Hajóval megy tengeren át.)  
Visszaindul fázva (K: Megérkezik ázva-fázva.)  
Nagy Amérikába. (K: csak úgy zokog bánatába.)*

/23. ND 19. más változatot közöl, a *Dongó* 1912. július 1-i száma után, mint Robert Dalc-ban gyűjtött bányásznotát. A dal eleje sok ifthoni mulatódálhoz hasonlít. F 142. lapon, helyesírási eltéréssel. K 23./

*Ha bemegyek a szalonos<sup>9</sup> úrnál, (F: Ha bent vagyok)  
Nagyobb úr vagyok én  
Kárneki<sup>10</sup> Andrásnál.  
Addig iszom míg a zsebem bírja;  
Ha nem bírja, a szalonos  
A hitelt felírja.*

(A Nagy Dezső által közölt szöveg:

<i>Hu bemegyek, ha bemegyek, A szalonos úrnál, Nagyobb úr is vagyok én ott Kárneki Andrásnál, Addig iszom amíg bírja</i>	<i>A pénzem a paketbukba. A hitelt meg a szalonos, A többihez meg felírja. Haj! Csuhaj! Misziském, De be vagyok rúgva!)</i>
--	---

\*

/103. lap:/

/24. ND 41., K 22. – Először közölve: 1913/

*Mit ér olyan főburdosnak<sup>11</sup> élete, (K: főburdusnak)  
Kinek mindig nadrágzsebben a keze :  
Nem meri a sejhaj! misziszér<sup>12</sup> megölelni,  
Mert attól fél, hogy a polic<sup>13</sup> elveszi.*

\*

/25. ND 42., K 18. – először közölve: 1913/

*Feleségem jár a szivargvárba,  
Gyűjt a pénzt a lúdafióba;  
Csak te gyűjtsd édes feleségem,  
Én lassacskán elmulatom szépen. (ND: lassanként)*

\*

/26. ND 43., K. 40. négy soros strófiával, a közlő szerint a sorok végén, olykor kórus-szerűen ezeket énekeltek: Ne hidd fiam – Ne hidd fiam! – Hidd el fiam! – Úgy lesz fiam!"/

*Amerika aranybányák hazája, (ND, K: Amerika)  
Sült galamb száll minden ember szájába.  
Lám, hogy diktál, komandiroz velem is (ND: komandéroz)  
Csak azért is (K: Jövő nyáron haza megyek magam is!)  
Kífogok rajt' az eszén is.*

\*

/27. – Közel áll hozzá ND 11., K 44., K1 27. Közismert daltól átalakítva. –

Legelőször közölve: *Magyar Iparosok Naptára* 1909. 19. lap./

*«Nevjorki<sup>14</sup> kikötőbe áll egy hadihajó,  
Tetejibe, tetejibe nemzeti lobogó. (K: Tetejére ki van tűzve a  
nemzeti zászló. K1: tetejibe, középiibe)  
Fujja a szél, fujja : hazafelé fujja,  
Kilencéves Amérikási megy az ókontriba.<sup>15</sup> (K: amérikási indul Ákontriba.)*

<sup>9</sup> Pikkelni (To pick): ázni, csákyányolni.

<sup>10</sup> Szalonos (Saloonkeeper): Korosmáros.

<sup>11</sup> Kárneki (Carnegie), az «acélkirály». Az amerikai magyar szereti az angol neveket «megmagyarosítani». Így lesz nála «Vanderbilt»=ből Vándorbél, «Rockefeller»=ből Rakodfele, «Conneaut»=ből Komját stb.

<sup>12</sup> Burdosház (Boardinghouse): Ház, ahol nőtlen emberek laknak egy-egy feleséges gazdánál. Főburdos (Star=boarder) : Az egy háznál lakó magyarok vezére.

<sup>13</sup> Miszisz (Mistress): Asszony, itt : a gazda felesége.

<sup>14</sup> Polic (police): rendőr

<sup>15</sup> Nevjork: New York.